

Meliha Bijedić
meliha.bijedic@untz.ba

Lejla Kuralić-Čišić
Ranko Kovačević
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli, odsjek Poremećaji u ponašanju

Elvis Vardo
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, odsjek Pedagogija-psihologija

Izvorni znanstveni rad

Navike kockanja srednjoškolaca u dvije urbane sredine u Bosni i Hercegovini

Sažetak

Cilj ovog rada bio je dobiti uvid u navike kockanje adolescenata u urbanim sredinama BiH, te utvrditi udio adolescenata koji su u riziku razviti, ili su već razvili, probleme s kockanjem. U istraživanju je sudjelovalo 1036 učenika, od prvog do završnog razreda gimnazijskog, stručnog i stručno-tehničkog srednjoškolskog programa. Pretpostavilo se da srednjoškolci najviše kockaju u sportskim kladionicama, zatim u lutrijskim igrama na sreću i automat klubovima, dok su ostale vrste manje zastupljene, te da postoje razlike u kockarskim aktivnostima s obzirom na dob na način da stariji maloljetnici kockaju intenzivnije i učestalije. Istraživanje je pokazalo da je skoro 70% srednjoškolaca barem jedanput u životu kockalo. Mladi najčešće igraju sportske kladionice, kockaju na internetu za novac i igraju TV bingo, dok manje od desetine učenika odlazi u kasino na sedmičnom nivou što nam govori o ozbiljnosti kockanja ove populacije.

Ključne riječi: kockanje, srednjoškolci, učestalost, navike u odnosu na dob

Gambling Habits of Adolescents in two Urban Areas of Bosnia and Herzegovina

Abstract

The aim of this paper is to get insight in gambling habits of adolescents in urban areas of Bosnia and Herzegovina, and confirm the percentage of adolescents which are in risk or have already developed gambling problems. The study included 1036 students, from first to final grade of high school, vocational and vocational-technical high school programs. It was assumed that most high school students gamble on sports betting, then the lottery games of chance and slot machine clubs, while other kinds are less common and that there are differences in gambling activities considering age so that older adolescents gamble more intense and frequent.

The survey showed that 70% of high school students gambled at least once in their life. The young usually play sports betting, gamble online for money and play TV bingo, while less than a tenth of students go to casino on a weekly basis, which indicates the severity of the gambling population.

Key words: *gambling, high school students, frequency, age-related habits*

Uvod

Kockanje ili kocka zajednički je naziv za skup raznovrsnih igara, ponašanja i aktivnosti, koje uključuju ulaganje novca, uz rizik i nadu u očekivanje pozitivnog ishoda, tj. igrač riskira i nada se da će povratiti uloženo ili dobiti više od toga (Koić, 2009). Prilikom bavljenja fenomenom kockanja, u obzir je važno uzeti i zakonsku regulativu, te dostupnost i pristupačnost kockanja. U smislu Zakona o igrama na sreću (Sl. novine BiH, br.1, 2002), učesnicima se pruža mogućnost sticanja dobitka u novcu, stvarima ili pravima, pri čemu krajnji rezultat igre ne ovisi o znanju ili umješnosti učesnika u igri, već od slučaja ili nekog neizvjesnog događaja. Osobe s rizikom od razvoja problematičnog kockanja su one koje kockaju često i ponavljano u posljednjih 18 mjeseci, a osobe visokog rizika za razvoj problematičnog kockanja kockaju ponavljano i učestalo te imaju jedan ili više problema povezanih s kockanjem (Koić, 2009). Iako zakonska regulativa zabranjuje igre na sreću osobama mlađim od 18 godina, iskustveni podaci i klinički rad, jasno upućuju na raširenost ove pojave te na pristupačnost i dostupnost kockarskih igara među mladima. Nije zanemariva činjenica da se u Bosni i Hercegovini, ali i u drugim zemljama, posljednjih godina pojavio veliki rast broja mjesta u kojima je moguće sudjelovati u igrama na sreću, na temelju čega se može pretpostaviti da takva pojava pridonosi rastu prevalencije i rizičnosti kockanja.

Prema procjenama koje iznose mediji Bosna i Hercegovina je prva zemlja u Evropi po broju kladionica u odnosu na broj stanovnika (www.inmedia.ba/istrazivanja; www.preporod.com; <http://vijesti.ba>). Procjene govore da u Bosni i Hercegovini oko pola miliona ljudi redovno igraju igre na sreću i posjećuju kladionice, koje se sve više i sve češće otvaraju i u blizini škola, kako bi privukli i učenike da se klade, odnosno da kockaju (www.inmedia.ba/istrazivanja). U Federaciji BiH registriranih kladionica je čak 1140, a u Republici Srpskoj registrirana je 381 kladionica. Zabrinjavajući je broj neprijavljenih kladionica koje djeluju. U BiH su se prve kladionice počele otvarati 1999. godine. Sadašnji broj registriranih kladionica u BiH pokazuje da na svakih oko 2500 stanovnika dolazi jedna kladionica. U poređenju sa Velikom Britanijom, gdje tradicija kladenja postoji stoljećima, jedna kladionica je na svakih 7000 stanovnika (www.poslovni.hr). U našoj zemlji se masovnost kladenja objašnjava društvenim stanjem, odnosno lošom socio-ekonomskom situacijom.

Usljed opće društvene prihvaćenosti kockanja, mladi odrastaju u društvu u kojem im je ta aktivnost dostupna i u kojem se igre na sreću u velikoj mjeri smatraju bezazlenom zabavom. Iako je u gotovo svim razvijenim zemljama maloljetnim osobama zakonom zabranjeno sudjelovanje u kockarskim aktivnostima, istraživanja (Derevensky i Gupta, 2004; Schaffer, 2003) pokazuju kako je veća prevalencija kockanja među mladima nego među odraslim osobama, što znači da mladi ili vlasnici kockarnica ipak pronalaze načine da taj dio populacije sudjeluju u kockarskim aktivnostima.

O prisutnosti kockarskih aktivnosti i s njima povezanih problema u općoj populaciji, ali i u populaciji mladih, istraživači i teoretičari značajnije govore unazad dvadeset do trideset godina. Poticanjem i razvojem istraživanja došlo se do važnih saznanja o prevalenciji kockanja, te prevalenciji i etiologiji rizičnog i problematičnog kockanja. Jacobs (1993; prema Stinchfield i Winters, 1998) je utvrdio da 4-6% mladih ima ozbiljne probleme koji su povezani s kockanjem. Shaffer i Hall (1996; prema Stinchfield i Winters, 1998) daju sličnu procjenu prema kojoj 4,4-7,4% mladih ima ozbiljne kockarske probleme.

U Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja do nedavno se stručna i znanstvena javnost nije značajnije bavila ovom problematikom. Pioniri u sistematskom i sveobuhvatnom pristupu istraživanja kockanja mladih su istraživači iz Hrvatske (Ricijaš, Dodig, Huić i Kranželić, 2011), koji su istraživanjem „Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama“ na uzorku od 1952 srednjoškolca iz Zagreba, Rijeke, Splita i Osijeka, od prvog do završnog razreda četverogodišnjeg i trogodišnjeg srednjoškolskog programa, došli do značajnih rezultata. Ukazali su da je 82,9% srednjoškolaca iz urbanih sredina kockalo barem jednom u životu, te da su najviše zastupljene jednokratne sreće (50,9%), sportska kladionica (42,7%), loto (36,0%) te TV bingo (30,7%), a najmanje zastupljene su bingo u casinu (3,3%), rulet s croupierom (5,3%), klađenje na izbore (5,4%), kartaške igre u casinu (6,8%) te internet kockanje za novac (9,4%). Kada je riječ o učestalosti kockanja adolescenata, rezultati pokazuju da oni najčešće (svakodnevno i nekoliko puta tjedno) sudjeluju u sljedećim igrama: internet kockanje za novac (34,7%), sportske kladionice (25,5%) i kartaške igre u casinu (20,8%). Ovaj oblik zabave je široko rasprostranjen, vrlo dostupan za mlade i zbog toga sve više mladih osoba, povodeći se za ostatkom društva ili zbog mišljenja da je to lak način zarade, počinje aktivno sudjelovati u nekom od oblika igara na sreću.

Kako je kockanje kod mladih sve prisutnije, postavlja se logično pitanje koji faktori tome doprinose. Poznato je da etiologija kockarskog ponašanja uključuje interakciju bioloških i psihosocijalnih faktora, kao i faktora javne politike, ekonomskih faktora, te faktora zajednice, socijalnih normi, zakonske regulative, a posebno se ističe te uključenost medija u podržavanju pozitivne slike o kockanju (Dodig, 2013; Messerlian, Derevensky i Gupta, 2005; Blaszczyński i Nower, 2002; Sharpe, 2002).

Kockanje među mladima je aktivnost koja može dovesti do brojnih nepoželjnih i štetnih posljedica, a kako se do sada nisu provodila opsežnija istraživanja o aktivnostima kockanja mladih u Bosni i Hercegovini, ovim radom se želi ukazati na narastajući problem koji zahtijeva stručan i sveobuhvatan pristup.

Ciljevi istraživanja i hipoteze

Ciljevi

Ciljevi ovog rada bili su (1) steći uvid u aktivnosti kockanja srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini i ukazati na štetne psihosocijalne posljedice koje mogu nastati zbog sudjelovanja u igrama na sreću, te (2) utvrditi razlike u učestalosti kockanja s obzirom na dob.

Problemi istraživanja

- Utvrditi koje su aktivnosti kockanja zastupljene kod mladih iz dva urbana centra u Bosni i Hercegovini.
- Utvrditi postoje li razlike u aktivnostima i nivoima rizika povezanim s kockanjem s obzirom na spol i dob (razred koji polaze).

Hipoteze

H1: Srednjoškolci najviše kockaju u sportskim kladionicama, zatim u lutrijskim igrama na sreću i automat klubovima, dok su ostale vrste manje zastupljene.

H2: Postoje razlike u kockarskim aktivnostima među srednjoškolcima u Tuzli i Sarajevu s obzirom na dob na način da stariji maloljetnici kockaju intenzivnije i učestalije.

Metodologija

Ovo je empirijsko, kvantitativno istraživanje u kojemu je korištena metoda anketiranja mladih polaznika različitih programa srednjoškolskog obrazovanja u dva grada u BiH.

Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćen stratificirani i prigodni uzorak od ukupno 1036 učenika od prvog do završnog razreda različitih srednjoškolskih usmjerenja u dva bosanskohercegovačka grada i to Sarajevo (N=532) i Tuzla (N=504). Uzorak čini 50,3 % učenica i 49,7% učenika. Raspon dobi se kreće od 14 do 19 godina, sa prosječnom dobi učesnika od 16 godina i 7 mjeseci. U istraživanje su uključeni učenici tri vrste srednjih škola. U pitanju su stručne škole, stručne tehničke škole i gimnazije.

Instrumentarij

U svrhe istraživanja korišten je anketni upitnik 1 koji obuhvaća različita područja, a odnosi se na pitanja o osnovnim obilježjima sudionika, navikama i učestalosti kockarskih aktivnosti te rizičnosti kockanja adolescenata.

Upitnik o osnovnim sociodemografskim obilježjima

Osnovna sociodemografska obilježja ispitana su kroz nekoliko osnovnih pitanja - spol, dob, vrsta škole, razred i školski uspjeh.

Navike kockanja

Dio upitnika kojim su ispitane navike kockanja sadrži pitanja o vrstama i učestalosti igranja određenih igara na sreću. Zadatak sudionika bio je da za svaku igru označe jesu li je ikada u životu igrali (da/ne), te ukoliko jesu, koliko često to čine (svakodnevno – nekoliko puta sedmično – otprilike jednom sedmično – otprilike jednom mjesečno – jednom godišnje ili manje od toga).

Poseban set pitanja odnosi se specifično na igranje igara na sreću Lutrije BiH, zasebno za svaku od najpopularnijih igara (jednokratne srečke, sportska kladionica i loto listići). Zadatak sudionika bio je označiti koliko su često unazad godinu dana igrali navedene igre (svakodnevno – nekoliko puta sedmično – otprilike jednom sedmično – otprilike jednom mjesečno – jednom godišnje ili manje od toga – nikada),

Upitnik kockarskih aktivnosti

Upitnik kojim je ispitano uključivanje mladih u kockarske aktivnosti, te učestalost igranja igara na sreću, a sadrži pitanja o vrstama i učestalosti igranja određenih igara na sreću (u paralelnoj formi). Rukovodeći se rezultatima dobivenim u pilot istraživanju na uzorku zagrebačkih srednjoškolaca (Dodig i Ricijaš, 2011), naveli smo sljedeće igre na sreću: (1) sportske kladionice, (2) loto, (3) TV bingo, (4) jednokratne srečke, (5) igre na automatima, (6) elektronski rulet, (7) rulet s krupjeom, (8) kartaške igre u kasinu, (9) virtualne utrke, (10) online kockanje i (11) online kockanje bez novčanog uloga. Sudionici su s „DA“ ili „NE“ označavali jesu li svaku od navedenih igara ikada igrali, te ako jesu, koliko često to čine („svakodnevno“, „nekoliko puta tjedno“, „otprilike jednom tjedno“, „otprilike jednom mjesečno“, „jednom godišnje i manje od toga“).

¹ Instrumentarij pripremljen u okviru naučno-istraživačkog projekta „Obilježja kockanja srednjoškolaca u Sarajevu i Tuzli“ koji je sastavni dio naučno-istraživačkog i stručno primijenjivog projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj“ koji se od 2010. godine provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kako se radi o paralelnoj vrsti istraživanja, preuzet je instrumentarij sa potpisanom saglasnošću u pravima i obavezama korištenja instrumentarija i podataka.

Kanadski upitnik kockanja adolescenata (CAGI)

Kanadski upitnik kockanja adolescenata (Tremblay i sur., 2010.) prvi je instrument konstruiran ciljano za procjenu nivoa ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem adolescenata. Dosadašnja istraživanja podatke su prikupljala skalama koje su primarno konstruirane za odraslu populaciju, a potom modificirane za adolescente (npr. SOGS-RA i DSM-IV-J) što je u svakom slučaju bilo ograničenje pri interpretaciji podataka. Autori ovog instrumenta smatraju da on povećava pouzdanost prikupljenih podataka, te na taj način omogućuje realnu sliku problema povezanih s adolescentskim kockanjem, ali i poređenje podataka dobivenih različitim studijama. Ono što također govori u prilog vrijednosti instrumenta su dobre metrijske karakteristike, te visoka korelacija (.89 i .94) s instrumentima koje zovemo zlatnim standardima u procjeni rizičnosti kockanja – DSM-IV i CRAGS (Tremblay i sur., 2010.)

Ovaj instrument sadrži mjere pet područja:

1. vrste kockarskih aktivnosti,
2. učestalost sudjelovanja u različitim aktivnostima kockanja,
3. vrijeme provedeno na pojedinoj aktivnosti kockanja,
4. prosječna potrošnja novca na kockanje
5. 24 čestice koje se raspoređuju na četiri faktora:
 - a) psihološke posljedice kockanja,
 - b) socijalne posljedice kockanja,
 - c) financijske posljedice kockanja,
 - d) preokupacija i nedostatak kontrole.

Provjeren je faktorska struktura instrumenta, te nije potvrđeno originalno četiri-faktorsko rješenje već je dobiveno dvofaktorsko rješnje. Provedena je faktorska analiza prema metodi glavnih komponenti s varimax rotacijom. Potom su izračunati inter-item korelacije, item-total korelacije, te Cronbachov alfa koeficijent kako bi se dobio uvid u pouzdanost i homogenost svakog pojedinog faktora. Rezultati pokazuju vrlo visoke koeficijente pouzdanosti – Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti za slijedeća dva faktora:

Psihološke posljedice i gubitak kontrole iznosi visokih $\alpha=.925$,

Interpersonalne i financijske posljedice iznosi $\alpha=.854$,

Budući da u ovom istraživanju nije korištena kompletna skala kao kod Dodiga (2013) koji ekstrahira četiri faktora što daju četiri zasebna rezultata. Peti rezultat odnosi se na opću mjeru ozbiljnosti problema, a sadrži 9 čestica koje pripadaju različitim faktorima. Tim rezultatom dobiva se podatak o intenzitetu štetnih psihosocijalnih posljedica i njime mjeri ukupna ozbiljnost problema, te sudionike raspoređuje u tri kategorije:

1. nepostojanje problema povezanih s kockanjem (zeleno svjetlo),

2. niska do srednja ozbiljnost problema povezanih s kockanjem (žuto svjetlo),
3. visoka ozbiljnost problema povezanih s kockanjem (crveno svjetlo).

U ovo istraživanje uvršteno je samo peto područje s obzirom da su prva četiri (s izuzetkom vremena provedenog na pojedinoj kockarskoj aktivnosti koje u kontekstu ovog istraživanja ne smatramo nužnim) pokrivena dijelom upitnika o aktivnostima kockanja i kroz pojedinačna pitanja vezana uz kockanje.

Sudionici na 24 pitanja instrumenta CAGI odgovaraju na ljestvici od četiri stupnja. Primjer čestica je: „*Koliko često si osjećao/la krivnju zbog količine novca izgubljenog kockanjem/klađenjem?*“ (1- nikada, 2- ponekad, 3- većinu vremena, 4- gotovo uvijek) ili „*Koliko često si posudio/la novac od obitelji, prijatelja ili drugih osoba za kockanje/klađenje?*“ (1- nikada, 2- jedan do tri puta, 3- četiri do šest puta, 4- sedam ili više puta). Iz navedenih primjera vidljivo je da se rizičnost kockanja adolescenata prvenstveno procjenjuje kroz ozbiljnost posljedica koje ono ima na psihosocijalno funkcioniranje mlade osobe, a ne isključivo kroz intenzitet kockanja i navike vezane uz kockarske aktivnosti.

Rezultati i rasprava

Navike kockanja adolescenata

Kockanje adolescenata je relativno neistraženo područje, a da bi se adekvatnije razumio taj fenomen, neophodno je ostvariti uvid u određene fenomenološke karakteristike kao što su navike i učestalost kockanja, kao i eventualne razlike u odnosu na dob. U ovom je istraživanju to ispitano Upitnikom navika kockanja, kojim je dobijen podatak da je 69,3 % srednjoškolaca iz Sarajeva i Tuzle kockalo barem jednom u životu. Ovaj podatak govori u prilog pretpostavci da je kockanje, iako u Bosni i Hercegovini za osobe ispod 18. godina ilegalno, maloljetnicima (koji čine većinu uzorka) vrlo dostupno i pristupačno. 70 % srednjoškolaca iz urbanih sredina u FBiH kockalo je barem jednom u životu.

Za kvalitetu sticanja uvida u navike kockanja, uz podatak kockaju li mladi uopšte, bitna je i informacija koliko često to čine. Podsjećamo, zadatak ispitanika je bio, ukoliko su na pojedinoj igri odgovorili da su je barem jednom igrali u životu, da označe koliko često to rade. U tabelama 1. i 2. je prikazano koliko je učenika iz dva najveća grada u FBiH barem jednom u životu igralo pojedine igre na sreću, te koliko to često čine. Posebno su izdvojeni podaci o lutrijskim igrama (Tabela 1).

U Tabeli 1. je uočljiv dio u kojem je prikazana distribucija odgovora na pitanje jesu li učenici ikada igrali pojedine igre na sreću (da/ne), gdje se može vidjeti da su najzastupljenije jednokratne srećke (41,9%), zatim sportska kladionica Lutrije BiH (36,1%), sportske kladionice (34%), kao i TV bingo (29,5%). Nije zanemariv procenat ni igranja Loto listića (24,6%).

Tabela 1. Prikaz apsolutnih i relativnih frekvencija odgovora na pitanje o igranju pojedinih lutrijskih igara na sreću (N=1036)

IGRE NA SREĆU	UČESTALOST KOCKANJA (% po kategoriji rizičnosti)						
	Ne	Da	Svako-dnevno	Nekoliko puta sedmično	Otprilike jednom sedmično	Otprilike jednom mjesečno	Jednom godišnje ili manje
Loto listići	781 (75,4%)	255 (24,6%)	6 (0,6%)	20 (1,9%)	18 (1,7%)	60 (5,8%)	151 (14,6%)
TV bingo	627 (60,5%)	409 (29,5%)	5 (0,5%)	14 (1,4%)	41 (4%)	80 (7,7%)	269 (26%)
Jednokratne srećke	602 (58,1%)	434 (41,9%)	6 (0,6%)	20 (1,9%)	20 (1,9%)	97 (9,4%)	291 (28,1%)
Sportska kladionica Lutrije BiH	662 (63,9%)	374 (36,1%)	35 (3,4%)	62 (6%)	33 (3,2%)	60 (5,8%)	95 (9,2%)

Do sličnih rezultata došlo se u istraživanju kockanja srednjoškolaca u Hrvatskoj (Dodig, 2013), gdje je utvrđeno kako su najzastupljenije aktivnosti kockanja u svim dobnim skupinama upravo sportske kladionice, a iskustvo sportskog klađenja ima čak 42% srednjoškolaca od čega se njih čak 19% na sportske rezultate kladi redovito tj. jednom tjedno ili češće. Glavak Tkalić i Miletić (2012) su na uzorku opće populacije Republike Hrvatske utvrdili da je kladioničke igre u posljednjih mjesec dana igralo 13.9% ispitanika. Ovdje je važno napomenuti da su sportske kladionice u oba istraživanja među najzastupljenijim aktivnostima kockanja, odmah iza vrlo popularnih lutrijskih igara.

Tabela 2. Prikaz apsolutnih i relativnih frekvencija odgovora na pitanje o igranju pojedinih igara na sreću (N=1036)

IGRE NA SREĆU	UČESTALOST KOCKANJA (% po kategoriji rizičnosti)						
	Ne	Da	Svako-dnevno	Nekoliko puta sedmično	Otprilike jednom sedmično	Otprilike jednom mjesečno	Jednom godišnje ili manje
Sportske kladionice	684 (66%)	352 (34%)	29 (2,8%)	71 (6,9%)	42 (4,1%)	97 (9,4%)	113 (10,9%)
Bingo u kasinu	962 (92,9%)	74 (7,1%)	9 (0,9%)	14 (1,4%)	8 (0,8%)	12 (1,2%)	31 (3%)
Igre na automatima (npr. jednoruki Jack i sl.)	974 (94%)	62 (6%)	3 (0,3%)	8 (0,8%)	5 (0,5%)	16 (1,5%)	30 (2,9%)
Elektronski rulet (bez djelitelja žetona, tj. croupiera)	1004 (96,9%)	32 (3,1%)	2 (0,2%)	6 (0,6%)	4 (0,4%)	6 (0,6%)	14 (1,4%)
Rulet (sa djeliteljem žetona, tj. krupijeom)	1010 (97,5%)	26 (2,5%)	2 (0,2%)	5 (0,5%)	2 (0,2%)	3 (0,3%)	14 (1,4%)
Kartaške igre u kasinu (Poker, Black-Jack) s djeliteljem	987 (95,3%)	49 (4,7%)	9 (0,9%)	7 (0,7%)	3 (0,3%)	10 (1%)	20 (1,9%)
Virtuelne trke konja (i slične igre)	960 (92,7%)	76 (7,3%)	8 (0,8%)	12 (1,2%)	14 (1,4%)	18 (1,7%)	24 (2,3%)

Klađenje na različite izbore (npr. Oscar, Eurosong i sl)	995 (96%)	41 (4%)	4 (0,4%)	6 (0,6%)	4 (0,4%)	3 (0,3%)	24 (2,3%)
Internet kockanje (bilo koja igra za novac na internetu)	930 (89,8%)	106 (10,2%)	12 (1,2%)	25 (2,4%)	26 (2,5%)	23 (2,2%)	20 (1,9%)

U tabeli 2. su predstavljeni podaci o učestalosti kockarskih igara, iz koje je uočljivo da učenici najviše posjećuju sportske kladionice (34%). Dok su manje zastupljeni rulet sa krupijeom (2,5%), elektronski rulet (3,1%), klađenje na različite izbore (4%) i kartaške igre u casinu (4,7%). Opravdano je pretpostaviti da su te aktivnosti manje dostupne ili manje zanimljive adolescentima. Klađenje na izbore (npr. Oscar, Eurosong, izbori ljepote...), iako suštinski slično sportskom klađenju, u našoj kulturi nije toliko popularno, a događaji na koje se ovdje pojedinac kladi nisu svakodnevnii, a ni zanimljivi mlađoj populaciji u odnosu na sportske utakmice. Također, manja zastupljenost ruleta (sa i bez krupijea) kao i kartaških igara u casinu možemo objasniti činjenicom da su casina maloljetnicima ipak manje pristupačna nego npr. sportske kladionice, pa igranje tih igara pretpostavlja ozbiljniju namjeru za kockanjem.

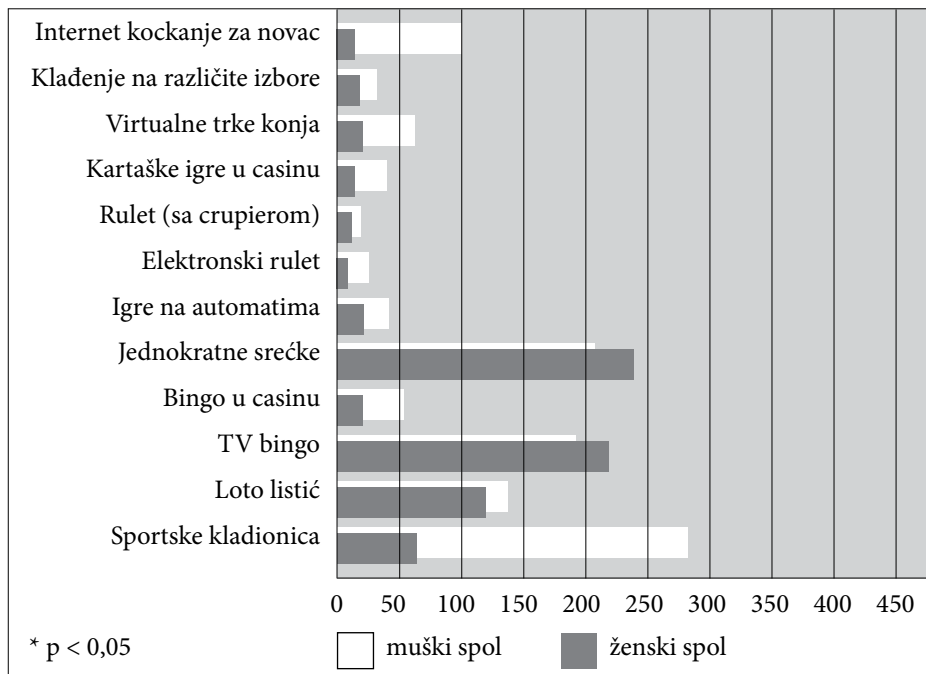
Ove pokazatelje treba posmatrati u kontekstu ukupnog broja učenika koji su barem jednom u životu igrali navedene igre. Tako se 34 % učenika kladilo na sportske rezultate, a iz te grupe njih 13,8 % to rade minimalno jednom sedmično. S druge strane, igre u casinu (bingo, rulet, kartaške igre) igralo je 17, 4 % učenika, a od tog broja njih 7,1% to čine barem jednom sedmično. Nešto manje od desetine tih učenika odlaze u casino na sedmičnom nivou, što govori o ozbiljnosti kockanja te manje grupe adolescenata. Podaci o prevalenciji kockanja adolescenata razlikuju se ovisno o mjernom instrumentu te socijalnom i kulturološkom kontekstu u kojem je istraživanje provedeno. Turner, Macdonald i Bartoshuk (2007) u svojem su istraživanju provedenom na uzorku učenika osnovnih i srednjih škola klinički značajne probleme s kockanjem pronašli kod 6 do 8% mladih.

Kockanje adolescenata se po svojim karakteristikama razlikuje od kockanja odraslih osoba, što ne iznenađuje ako se uzmu u obzir razvojne specifičnosti adolescentske dobi. Analizom istraživanja kockanja mladih u svijetu, može se uočiti da se stopa problematičnog kockanja adolescenata kreće od 4 do 8% u usporedbi s 1 do 3% u populaciji odraslih osoba. Treba napomenuti da su to maloljetnici s već razvijenim ozbiljnim adverzivnim, kompulzivnim i patološkim obrascima kockanja. U riziku za razvoj problema je čak 10 do 14% adolescenata što je također zabrinjavajuć podatak koji ukazuje da i prema toj populaciji treba usmjeriti preventivne i tretmanske intervencije (Shaffer i Hall, 1996., prema Haroon, Derevensky i Gupta, 2003.).

Navike kockanja adolescenata u odnosu na spol

Uvriježeno mišljenje o nekim karakteristikama kockanja jeste da je ono prvenstveno muški fenomen, te da muškarci i žene imaju različite preferencije u pogledu odabira igara. Istraživanja koja su ranije provedena sa sličnom tematikom su većinom potvrđivala ove pretpostavke utemeljene na spolu (Griffiths, 2005). Slični rezultati su dobijeni i u našem istraživanju (Slika 1).

Slika 1: Grafički prikaz razlika u navikama kockanja s obzirom na spol

Razlike s obzirom na spol postoje kod većine igara na sreću (sportske kladionice, bingo u casinu, igre na automatima, rulet sa/bez krupijea, kartaške igre u casinu, virtualne trke konja, klađenje na različite izbore, internet kockanje) na način da su ih mladići u većoj mjeri igrali. Bitno je imati na umu da se većina tih aktivnosti svrstava u grupu igara koje smatramo rizičnijima za razvoj problema vezanih uz kockanje. Od ispitanih igara na sreću, mladići i djevojke ne razlikuju se kod kockarskih aktivnosti kao što su Loto, TV bingo i jednokratne srećke. Ove igre su manje rizične i u pravilu ostaju zabava za igrače.

Razlike u odnosu na dob (razred) kao kriterij

Do sada navedeni podaci ukazuju na veliku participaciju adolescenata u različitim kockarskim aktivnostima. S obzirom da su u istraživanje uključeni mladi od prvog do završnog razreda srednje škole, svakako je riječ o izuzetno mladoj populaciji. No, posebno je interesantno kakva je distribucija odgovora s obzirom na razred očekujući da stariji srednjoškolci ipak nešto više sudjeluju u igrama na sreću, pogotovo ako se uzme u obzir da je dio učenika četvrtih razreda već punoljetan (Tabela 3).

Tabela 3: Postotni prikaz učestalosti igranja pojedinih igara na sreću u funkciji dobi (razreda)

	Razred	Nikada	Jednom godišnje ili manje	Jednom mjesečno	Jednom sedmično	Nekoliko puta sedmično	Svako-dnevno
Sportske kladionice	I	75,7	10,1	6,4	1,8	5,5	0,5
	II	65,1	9,5	8,8	5,6	6,3	4,6
	III	64,9	10,9	10,5	3,5	7,4	2,8
	IV	59,8	13,3	11,2	4,8	8,0	2,8
Loto	I	81,2	11,9	5,5	0,9	0,5	-
	II	71,1	14,1	8,8	2,5	2,5	1,1
	III	76,1	15,4	4,6	1,4	2,1	0,4
	IV	74,3	16,5	4,0	2,0	2,4	0,8
TV bingo	I	72,0	19,7	6,0	2,3	-	-
	II	53,2	27,8	9,2	5,3	3,5	1,1
	III	62,5	26,0	7,4	3,2	1,1	-
	IV	56,6	29,3	8,0	4,8	0,4	0,8

Bingo u casinu	I	96,8	2,3	-	-	0,9	-
	II	93,0	2,8	1,8	-	1,4	1,1
	III	94,0	1,1	1,4	1,4	1,4	0,7
	IV	88,0	6,0	1,2	1,6	1,6	1,6
Jedno- kratne srećke	I	68,8	20,6	7,8	0,9	1,8	-
	II	50,7	26,4	15,1	4,2	2,5	1,1
	III	56,8	33,3	6,3	1,4	1,8	0,4
	IV	58,6	30,5	7,6	0,8	1,6	0,8
Igre na auto- matima	I	96,3	2,8	0,5	0,5	-	-
	II	93,0	2,5	2,1	0,7	1,1	0,7
	III	95,4	1,4	1,1	0,7	1,4	-
	IV	91,6	5,2	2,4	0,4	-	0,4
Elek- tronski rulet	I	98,6	1,4	-	-	-	-
	II	97,2	0,4	0,7	0,7	0,7	0,4
	III	96,1	1,4	0,7	0,7	1,1	-
	IV	96,0	2,4	0,8	0,4	-	0,4
Rulet (S croupi- erom)	I	98,2	1,4	-	-	0,5	-
	II	97,2	1,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	III	96,8	1,1	0,7	0,4	1,1	-
	IV	98,0	1,6	-	-	-	0,4
Kartaške igre u casinu	I	96,8	1,4	1,4	-	-	0,5
	II	95,4	1,8	0,4	-	1,1	1,4
	III	94,4	2,1	1,1	1,1	1,4	-
	IV	94,8	2,4	-	1,2	-	1,6
Virtuelne utrke konja i slične igre	I	95,4	3,7	-	0,9	-	-
	II	90,1	1,4	3,5	1,8	1,4	1,8
	III	93,0	1,4	2,1	-	1,8	0,4
	IV	92,8	3,2	1,6	1,2	0,4	0,8

Klađenje na različite izbore	I	96,3	2,8	0,5	-	0,5	-
	II	96,5	1,8	0,4	0,4	0,7	0,4
	III	94,7	2,8	0,4	0,7	1,1	0,4
	IV	96,8	2,0	-	0,4	-	0,8
Internet kockanje (bilo koja igra za novac na internetu)	I	96,3	0,5	1,8	0,9	-	0,5
	II	89,1	2,1	2,1	3,2	2,5	1,1
	III	88,4	2,5	1,8	3,5	3,5	0,4
	IV	86,3	2,4	3,2	2,0	3,2	2,8
Lutrijske kladionice	I	71,6	7,3	2,8	2,3	3,2	2,8
	II	60,9	11,3	7,7	3,9	5,6	4,2
	III	61,8	8,1	6,0	2,8	7,7	2,1
	IV	63,1	9,6	6,0	3,6	6,8	4,4

Ako se pogledaju postotci u tabeli 3. u kojoj su prikazani odgovori o učestalosti igranja pojedinih igara na sreću s obzirom na razred koji učenici pohađaju uvidjet će se participacija učenika u lutrijskim igrama na sreću povećava prema završnim razredima. To je posebno vidljivo kod lutrijskih kladionica, lota i sportskih kladionica, dok je samo kod jednokratnih srećki i tv bingo situacija drugačija. Oni su većinom zastupljeniji među učenicima nižih razreda, koji imaju 14 ili 15 godina, te je za pretpostaviti da su to igre koje su toj populaciji zanimljivije, ali i pristupačnije, od na primjer sportskih kladionica.

Sveukupno posmatrano, najzastupljenije su Sportske kladionice, tj. tu dobivamo najveću frekvenciju odgovora "svakodnevno" i "nekoliko puta sedmično". Tako sportsku kladionicu u poslovnicaama Lutrije BiH svakodnevno/nekoliko puta sedmično uplaćuje čak 36,8 učenika srednjih škola Sarajeva i Tuzle, odnosno 6% učenika prvih razreda, 9,8% učenika drugih razreda, 9,8 % učenika trećih razreda i 11,2% učenika četvrtih razreda. Ovi nam podaci ukazuju na veći intenzitet igranja upravo te igre na sreću u poslovnicaama Lutrije BiH. Rezultat je očekivan uzme li se u obzir činjenica da je klađenje na sportske rezultate jedna od mladima najprivlačnijih igara na sreću, dok 9% adolescenata svakodnevno/nekoliko puta u toku sedmice igra jednokratne srećke, a sportsko klađenje je jedan od trenutno najpopularnijih vidova kockanja u našoj regiji. Čak 22,5% adolescenata svakodnevno/nekoliko puta sedmično ili otprilike jednom sedmično igra TV bingo, dok 13,6% adolescenata svakodnevno/nekoliko puta sedmično ili otprilike jednom sedmično igra loto.

Provedenim Kruskal-Wallisovim testom (Tabela 4) provjerene su razlike u učestalosti igranja pojedinih igara na sreću s obzirom na razred. Važno je napomenuti da su u ovu obradu uključeni samo oni koji su barem jednom u životu igrali neku od igara na sreću, te koji su barem jednom unazad godinu dana igrali pojedinu igru na sreću u poslovnicama Lutrije Bosne i Hercegovine u gradovima Sarajevu i Tuzli. Došlo se do pokazatelja da postoje razlike u učestalosti kockanja s obzirom na razred kod sljedećih igara na sreću: (1) Sportske kladionice; (2) TV bingo; (3) Bingo u casinu; (4) Jednokratne sreće; (5) Internet kockanje.

Tabela 4: Razlike u učestalosti kockanja s obzirom na razred (N=1036), X²,

Razred	N	Rang	X ²	P	
Sportske kladionice	I	218	463,33	14,69	,002
	II	284	527,99		
	III	285	524,41		
	IV	249	549,21		
	Ukupno	1036			
Loto	I	218	486,53	8,37	,037
	II	284	544,29		
	III	285	513,09		
	IV	249	523,27		
	Ukupno	1036			
TV bingo	I	218	455,15	23,58	,000
	II	284	564,31		
	III	285	505,24		
	IV	249	536,89		
	Ukupno	1036			
Bingo u kasinu	I	218	497,83	14,55	,002
	II	284	518,01		
	III	285	512,84		
	IV	249	543,63		
	Ukupno	1036			

Jednokratne srećke	I	218	463,22	21,19	,000
	II	284	571,38		
	III	285	515,78		
	IV	249	509,70		
	Ukupno	1036			
Automati	I	218	506,18	6,22	,100
	II	284	524,32		
	III	285	511,44		
	IV	249	530,73		
	Ukupno	1036			
Elektronski rulet	I	218	509,50	3,50	,319
	II	284	517,24		
	III	285	522,53		
	IV	249	523,20		
	Ukupno	1036			
Rulet	I	218	514,96	1,29	,721
	II	284	520,11		
	III	285	521,92		
	IV	249	515,85		
	Ukupno	1036			
Kar kasin	I	218	510,53	1,76	,622
	II	284	517,87		
	III	285	523,02		
	IV	249	521,02		
	Ukupno	1036			
	Razred	N	RANG	X^2	p
Virtual	I	218	503,53	5,60	,132
	II	284	532,16		
	III	285	517,19		
	IV	249	517,53		
	Ukupno	1036			

Klađenje na različite izbore	I	218	516,86	1,84	,612
	II	284	516,30		
	III	285	525,31		
	IV	249	514,65		
	Ukupno	1036			
Internet kockanje	I	218	484,16	14,42	,002
	II	284	521,97		
	III	285	525,32		
	IV	249	536,80		
	Ukupno	1036			
Lutrijske kladionice	I	196	427,14	12,17	,006
	II	266	495,61		
	III	252	475,03		
	IV	233	487,64		
	Ukupno	947			

Tabela 4 prikazuje rezultate Kruskal – Walisovog testa prema kojima se vide razlike među razredima u intenzitetu igranja igara na sreću. Zanimljivo, potvrdilo se da su razlike značajne na način da je klađenje u Sportskim kladionicama zastupljenije među učenicima četvrtih razreda, u odnosu na učenike prvih, drugih i trećih razreda, zatim da je igranje TV binga zastupljenije među učenicima prvih i drugih razreda (i to učenica), u odnosu na učenike trećih i četvrtih razreda. Što se tiče igranja Binga u casinu, zanimljivo je da se učenici četvrtih i prvih razreda više klade u odnosu na učenike drugih i trećih razreda. Jednokratne srećke više igraju učenici drugih razreda u odnosu na ostale razrede i putem interneta za novac, kockaju se više učenici četvrtih razreda u odnosu na učenike, prvih, drugih i trećih razreda.

Značajno je prikazati i procentualnu zastupljenost adolescenata koji su odgovorili da su barem jednom u životu igrali navedene kockarske igre s obzirom na razred koji pohađaju. Očekivano, nešto veći broj onih koji su bar jednom igrali igre na sreću je u četvrtom razredu srednje škole (Tabela 5).

Tabela 5: Udio adolescenata koji su bar jednom kockali s obzirom na razred

Razred	Nikada	Barem jedanput
I	43,1 %	56,9 %
II	28,2 %	71,8 %
III	30,9 %	69,1 %
IV	22,5 %	77,5 %

Tabela 6: Izraženosti problema igranja igara na sreću s obzirom na dob

			Razred				ukupno	F	p
			I	II	III	IV			
Kategori- zacija GPSS	Zeleno svjetlo	N	143	193	162	148	646	7,588	,001
		%	22,1	29,9	25,1	22,9	100,0		
	Žuto svjetlo	N	23	35	53	43	154		
		%	14,9	22,7	34,4	27,9	100,0		
	Crveno svjetlo	N	8	31	24	23	86		
		%	9,3	36,0	27,9	26,7	100,0		
Ukupno		N	174	259	239	214	886		
		%	19,6	29,2	27,0	24,2	100,0		

Promatrano na razini težine problema u tabeli 6. može se primijetiti da su učenici koji imaju visok nivo problema najzastupljeniji u drugim razredima, dok su učenici sa niskom do srednjom razinom problema najzastupljeniji u prvim razredima.

Slične studije također upućuju na to da učestalost kockarskih aktivnosti raste u razdoblju od 14. do 21. godine (Goudriaan i sur., 2009).

Kao što je već naprijed spomenuto, o istraživanjima aktivnosti kockanja mladih govori se intenzivno posljednjih godina i logično, predmetom je sve više stručnih i znanstvenih studija, te rastućom brigom društva. Uprkos određenim nedostacima i ograničenjima u provođenju prevalencijskih istraživanja, do danas su u svijetu provedene mnoge studije (Welte i sur., 2009; Johansson i sar., 1999; Winters, Stinchfield i Fulkerson, 1993) koje su za cilj imale utvrditi neka obilježja kockanja adolescenata, te udio mladih koji

zadovoljavaju kriterije za problematično kockanje. Iako su rezultati istraživanja dali velik doprinos razumijevanju obrazaca kockanja mladih, trendova i utvrđivanju proporcije onih koji imaju razvijene probleme vezane uz kockanje, prevalencijski podaci variraju od države do države. Prilikom analiziranja podataka neophodno je voditi računa o korištenoj metodologiji, ali i različitosti u ekonomskom smislu i smislu pravnog uređenja države. Naša zemlja zasigurno zaostaje i do 30 godina za državama poput SAD-a, Kanade i Australije kada su bilježile najveći udio problematičnog kockanja. Do danas su u navedenim zemljama ulagani naponi i resursi u istraživanja kockanja mladih, javnozdravstvene i socijalne politike i preventivne programe, te novija istraživanja svjedoče da su stope problematičnog kockanja ili stabilne ili u padu (Volberg i sur., 2010.). Ali je jedno sigurno da je problematično kockanje diljem svijeta zastupljenije među mladima nego među odraslim osobama tj. da su adolescenti u značajno većem riziku da razviju probleme povezane s kockanjem.

Zaključak

Temeljni cilj istraživanja je bio sticanje uvida u aktivnosti kockanja srednjoškolaca, kako bi se ukazalo na štetne psihosocijalne posljedice kao rezultat uključenosti u igre na sreću, a sa krajnjom svrhom da dobiveni pokazatelji pruže određene smjernice za buduća istraživanja i preventivne aktivnosti.

Ovim istraživanjem se rasvijetlila činjenica, da i pored zakonski uređenog sistema igranja igara na sreću, oko 70% srednjoškolaca urbanih bosanskohercegovačkih sredina je barem jedanput u životu kockalo, što govori o dostupnosti igara na sreću mladima.

Potvrdili smo naše pretpostavke od kojih smo krenuli, a to su da srednjoškolci najviše kockaju u sportskim kladionicama, zatim u lutrijskim igrama na sreću i automat klubovima, dok su ostale vrste manje zastupljene. Kada govorimo o sportskim kladionicama, možemo slobodno reći da one sa sobom nose rizik da prerastu u opasna psihosocijalna ponašanja, a kladionice najčešće igra muški dio populacije.

Također smo potvrdili da postoje razlike u kockarskim aktivnostima među srednjoškolcima u Tuzli i Sarajevu s obzirom na dob na način da stariji maloljetnici kockaju intenzivnije i učestalije.

Važno je proširiti svijest o prisutnosti kockarskih aktivnosti među mladima, složenoj problematici kockanja te mogućim negativnim posljedicama uključivanja u kockarske aktivnosti. Problem kockanja zahvata velike razmjere u svim dobnim skupinama jer nismo dovoljno svjesni njegove prisutnosti i ozbiljnosti, a reakcija javnosti na taj problem još je uvijek spora. Posjedujemo malo znanja o etiologiji problematičnog kockanja adolescenata i rizičnim faktorima za njegov razvoj, te njegovoj prevalenciji i tretmanu.

Također je posebno važno senzibilizirati javnost o prisutnosti i ozbiljnosti problema kockanja, poticati istraživanja etiologije, prevalencije i učinkovitosti tretmana, poticati educiranje stručnjaka i razmjenu iskustava na nacionalnoj ali i međunarodnoj razini kako bismo proširili znanja o složenoj problematici kockanja, te ne taj način bili kompetentni za učinkovito suočavanje sa ovim javnozdravstvenim problemom.

Osim psihoedukativnih programa usmjerenih na mlade, njihove porodice i stručnjake, kroz sveobuhvatne preventivne strategije u području kockanja mladih, neophodno je raditi na javnim politikama usmjerenim na zakonsko i šire društveno okruženje te sačiniti smjernice za društveno odgovorno priređivanje igara na sreću kako bi se osigurali važni uvjeti za pozitivan razvoj djece i mladih. Podatak da je gotovo trećina srednjoškolaca već razvila niže do visoko ozbiljne probleme vezane uz kockanje alarmantan je i zabrinjavajući.

U Bosni i Hercegovini do sada nisu postojala sistematska i sveobuhvatna istraživanja navika kockanja mladih, dok nas iskustveni podaci, klinički rad s mladima koji manifestiraju poremećaje u ponašanju te medijska izvještavanja, jasno upućuju na raširenost ove pojave i na našim prostorima. Ovo istraživanje i njegovi rezultati trebali bi biti poticaj za ulaganje u ovu problematiku.

Literatura

- Blaszczynski, A. & Nower, L. (2002). A Pathways Model of Problem and Pathological Gambling. *Addiction*, 97, 487-499.
- Derevensky, J.L., Gupta, R. (2004). *Gambling Problems in Youth: Theoretical and Applied Perspectives*. New York: Springer.
- Dodig, D. (2013). *Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih psihosocijalnih posljedica*. Doktorska disertacija. Zagreb: Studijski centar socijalnog rada Sveučilišta u Zagrebu.
- Dodig, D., Ricijaš, N. (2011). Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 18, 1, 103-125.
- Glavak Tkalić, R. & Miletić, G. M. (2012). *Igranje igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske – istraživačko izvješće*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Goudriaan, A.,E., Slutske, W., S., Krull J., L., Sher, K.J. (2009). Longitudinal patterns of gambling activities and associated risk factors in college students. *Addiction*, 104, 7, 1219-1232.
- Griffiths, M. (2005). *Gambling and Gaming Addictions in Adolescence*. Leicester: The British Psychological Society and Blackwell publishing.
- Johansson, A., Grant, J. E., Kom, S. W., Odlaug, B. L., Gotestam, K. G. (2009). Risk Factors for Problematic Gambling: A Critical Literature Review. *Journal of Gambling Studies*, 25, 67-92.
- Koić, E. (2009). *Problematično i patološko kockanje*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo Sveti Rok Virovitičko-podravske županije.
- Messerlian, C., Derevensky, J. & Gupta, R. (2005). Youth Gambling Problems: a public health perspective. *Health Promotion International*, 20, 1, 69-76.
- Ricijaš, N., Dodig, D., Huić, A., Kranželić, V. (2011). *Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama, Izvještaj o rezultatima istraživanja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Sharpe, L. (2002). A Reformulated Cognitive-behavioral Model of Gambling: A Biopsychosocial Perspective. *Clinical Psychology Review*, 22, 1-25.
- Schaffer, H. J. (2003). *Futures at Stake: Youth, Gambling, and Society*. Reno: University of Nevada Press.
- Stinchfield, R., Winters, K. C. (1998). Gambling and Problem Gambling Among Youths. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 556, 172-185.

- Turner, N. E., Macdonald, J. & Bartoshuk, M. (2007). Adolescent gambling behaviour, attitudes and gambling problems. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 6, 223-237.
- Tremblay, J., Stinchfield, R., Wiebe, J., Wynne, H. (2010). *Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI) Phase III Final Report*. Submitted to the Canadian Centre on Substance Abuse and the Interprovincial Consortium on Gambling Research.
- Volberg, R. A., Gupta, R., Griffiths, M. D., Olason, D. T., Delfabbro, P. (2010). An international perspective on youth gambling prevalence studies. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 22, 1, 3-38.
- Welte, J. W., Barnes, G., Tidwell, M. O., Hoffman, J. H. (2009). Association Between Problem Gambling and Conduct disorder in a National Survey of Adolescents and Young Adults in the United States. *Journal of Adolescent Health*, 45, 396-401
- Winters, K. C., Stinchfield, R. D., Fulkerson, J. (1993). Toward the Development of an Adolescent Gambling Problem Scale. *Journal of Gambling Studies*, 9, 63-84.
- Zakon o igrama na sreću. Službene novine Bosne i Hercegovine. Sarajevo, broj: 1, od 15. januara/siječnja 2002. godine.
- <http://www.inmedia.ba/istrazivanje-bih-prva-u-evropi-po-broju-kladionica/> (preuzeto 29. 11. 2015).
- <http://www.poslovni.hr/after5/u-bih-registrirana-cak-1521-kladionica-39860> (preuzeto 29. 11. 2015).
- <http://www.preporod.com/index.php/drustvo/teme/3101-rulet-u-beznadu-bosna-medu-prvim-u-evropi-po-kladionicama> (preuzeto 08. 12. 2015).
- <http://vijesti.ba/clanak/6165/bih-prva-u-evropi-po-broju-kladionica>